

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้จัดแบ่งแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ความเป็นไทยในแบบเรียนเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยมและความเป็นไทย
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมและวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยมและความเป็นไทย

ในการศึกษา “ความเป็นไทย” และ “ความเป็นชาติ” ในงานศึกษานี้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยมและแนวคิดความเป็นไทย เป็นกรอบในการวิเคราะห์ให้เห็นภาคปฏิบัติการทางภาษาในแบบเรียนให้ชัดเจนมากขึ้น จะทำให้ผู้วิจัยมองเห็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม “ความเป็นไทย” ที่ปรากฏผ่านแบบเรียนได้ดียิ่งขึ้น

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยม

คำว่า “ชาติ” (Nation) มีรากเหง้ามาจากภาษาละติน “Nasci” แปลว่าการเกิดหรือกำเนิด (to be born) และ “Natio” ซึ่งแปลว่าเป็นของหรือมาจากสถานที่ใดสถานที่หนึ่งโดยกำเนิด (belonging together by birth or place of birth) การเรียกบุคคลใดว่าเป็นคนชาติใดจึงต้องดูว่าเขาเกิดจากคนชนิดใดและในสถานที่แบบไหนหลังการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789 คำว่าชาติหมายถึงองค์รวมของประชาชนซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากองค์รวมอื่นๆ องค์รวมนี้ถูกมองว่าเป็นจุดบุคคลขนาดใหญ่คนหนึ่งซึ่งมีเป้าประสงค์ร่วมเพียงหนึ่งเดียว (a single common purpose) และที่สำคัญคือเป็นที่มาของอำนาจอธิปไตย (สมเกียรติ วันทะนะ, 2544: 70-71) ชาติจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับความคิด “ชาตินิยม” ดังที่สมเกียรติ วันทะนะ (2544) ได้อธิบายว่า “ชาตินิยม” (nationalism) หมายถึงอุดมการณ์ทางการเมืองประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมา และนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้ถกเถียงกันมาเป็นเวลายาวนานและยังหาข้อยุติไม่ได้ว่าเริ่มต้นเมื่อใด คำอธิบายเกี่ยวกับความคิดชาตินิยมแบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มแรกมองว่าชาตินิยมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนสมัยใหม่ ซึ่งชาตินิยมหรือความรักชาตินั้นเป็นสิ่งที่มีความคู่กับมนุษยมาแต่โบราณ ส่วนอีกกลุ่มมองว่าชาตินิยมเป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างชาติในยุคสมัยใหม่ ซึ่งความแตกต่างและความผูกพันต่อชาติแบบที่เรียกกันว่า “ชาตินิยม” นั้น เป็นปรากฏการณ์ของสังคมสมัยใหม่ (สมเกียรติ, 2544: 72-80)

ธีรยุทธ บุญมี (2547) ได้เสนอไว้ว่า “ชาตินิยม” (nationalism) หมายถึง อุดมการณ์ทางการเมืองประเภทหนึ่งที่เกิดมาคู่กับคำว่าชาติและ “ความเป็นชาติ” สามารถแบ่งออกเป็น สองสำนักความคิด ได้แก่ สำนักเก่าแก่โบราณ (primordialist) ที่เชื่อว่า “ชาติ” เกิดมาจากการมีบรรพบุรุษร่วมกันมาช้านานและสำนักสมัยใหม่ (modernist) ที่มองว่า “ชาติ” เกิดจากสังคมสมัยใหม่ อันได้แก่ การปฏิวัติของความคิดปรัชญาและการเมืองสมัยใหม่ การปฏิวัติอุตสาหกรรม และการปฏิวัติเทคโนโลยีการสื่อสาร ธีรยุทธ ได้สรุปว่า “ชาติ” และ “ชาตินิยม” เป็นผลผลิตของยุคสมัยใหม่ หรือความเป็นสมัยใหม่ (modernity) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ความเหมือนกัน (homogeneity) ความเป็นหนึ่งเดียว และควมมีมาตรฐานเดียวกัน เช่น ภาษา วัฒนธรรม และประเพณี เป็นต้น (ธีรยุทธ บุญมี, 2547: 31-32) ทั้ง สมเกียรติ วันทะนะ (2544) และ ธีรยุทธ บุญมี (2547) เห็นตรงกันว่า “ชาติ” และ “ชาตินิยม” เป็นผลผลิตของยุคสมัยใหม่ หรือความเป็นสมัยใหม่ (modernity) ที่จะเป็เครื่องมือที่นำไปสู่ ความเหมือนกัน (homogeneity) ความเป็นหนึ่งเดียว และความเป็นมาตรฐานเดียวกันทางภาษา วัฒนธรรม และประเพณี รวมไปถึงการใช้อำนาจทางการเมืองและทางการทหารของกลุ่มชาตินิยมเชิงชาติพันธุ์ หรือเชิงศาสนาอีกด้วย

นอกจากนี้ เบนดิก แอนเดอร์สันผู้เขียนหนังสือเล่มสำคัญคือ “ชุมชนจินตกรรม”⁷ ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสำนึกเรื่อง “ความเป็นชาติ” ว่า ภาษาของชนชั้นปกครอง หรือชนชั้นสูงที่มีการศึกษาของยุโรป คือ ภาษาละติน แต่เมื่อยุโรปพัฒนาเข้าสู่ยุคใหม่ ภาษาของแต่ละประเทศ (vernacular languages) เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน ฯลฯ ถูกพัฒนาขึ้นมาแทนที่ภาษาละตินได้ เพราะระบบการพิมพ์ที่มากับทุนนิยม (print capitalism) ดังนั้นภาษาของแต่ละประเทศที่เผยแพร่โดยระบบการพิมพ์ในรูปของหนังสือ จึงเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านสามารถพัฒนาสำนึกเรื่อง “ความเป็นชาติ” ของตนขึ้นมาได้ และใช้สำนึกดังกล่าวจินตนาการต่อไป จนสามารถสร้างภาพของชาติที่เป็นชุมชนแห่งจินตนาการนี้ (imagined communities) ได้⁸ (แอนเดอร์สัน, 2552: 63-67)

⁷ Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso, ได้มีการแปลหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาไทย คือ แอนเดอร์สัน เบนดิกต์. 2552. *ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมและมนุษยศาสตร์. การอ้างอิงหนังสือเล่มนี้ในงานศึกษานี้จะอ้างอิงถึงฉบับภาษาไทย

⁸ เบนดิกต์ แอนเดอร์สัน (2552) ยังได้แบ่ง “ชาตินิยม” ออกเป็น 4 แนวคิดดังต่อไปนี้

1. ชาตินิยมครีโอล หรือชาตินิยมของผู้อพยพ (Creole Nationalism) คำว่า Creole นี้มีความหมายถึง settlers หรือผู้อพยพไป/มาตั้งรกราก) ซึ่งถือเป็นชาตินิยมเริ่มแรกของลัทธินี้เลยทีเดียว และก็เกิดขึ้นใน “โลกใหม่” (New World) คือ ในทวีปอเมริกาทั้งเหนือและลาตินอเมริกา ดังเช่นในกรณีของ สหรัฐอเมริกา ที่ปลดแอกจากอังกฤษ 1776 และรวมทั้งบรรดาประเทศใหม่ๆ ที่พูดภาษาสเปนและโปรตุเกส ที่ปลดแอกจากเมืองแม่ ปรากฏการณ์ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นระหว่างประมาณ ค.ศ. 1780s-1810s
2. ชาตินิยมทางภาษาและชาติพันธุ์ (Ethno-Linguistic Nationalism) กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่สอง และเกิดขึ้นมาในยุโรป หลังการล่มสลายของมหาอาณาจักรเก่า นักวิชาการแต่เดิมมักเชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของชาตินิยม ที่เป็นแม่แบบและแพร่หลายไปทั่วโลก แต่อันที่จริงกลุ่มนี้เกิดขึ้นภายหลัง คือ ระหว่าง ค.ศ. 1810s-1850s

นอกจากระบบการพิมพ์ที่มากับทุนนิยมจะส่งผลโดยตรงต่อภาษาด้วยความเป็นชาติแล้ว “รัฐ” ก็ มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการสร้างสำนึก เรื่องความเป็นชาติ ผ่านกลไกทางภาษา ดังที่ สมเกียรติ วันทะนะ ได้กล่าวถึงประเด็น “ชาตินิยม” ไว้ว่า รัฐมีความโน้มเอียงที่จะทำให้ “ประชาชน” หรือ “ชาติ” กับ “รัฐ” มีความเป็นหนึ่งเดียวกันด้วยการพยายามทำให้ประชากรในดินแดนของรัฐมีความเหมือนกันมากที่สุด ด้วยมาตรการทางด้านภาษาและระบบการศึกษาที่รัฐจัดขึ้นอย่างเป็นทางการและเป็นแบบมาตรฐาน นั้นเอง (สมเกียรติ วันทะนะ, 2544: 81)

เมื่อรัฐใช้กลไกของการศึกษา และภาษาเป็นเครื่องมือในการสร้าง “ความเป็นชาตินิยม” ผ่าน การสร้างสำนึกร่วม “ความเป็นไทย” แล้ว หัวใจสำคัญของงานวิจัยนี้จึงเป็นการมุ่งพิจารณาว่า ปฏิบัติการการสร้างสำนึกดังกล่าว ปรากฏในแบบเรียนภาษาไทยหลักสูตรชั้นประถมศึกษา ปี พุทธศักราช 2551 อย่างไร

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นไทย

จากการสำรวจนิยามความหมายของ “ความเป็นไทย” มี 2 ลักษณะ คือ ความเป็นไทยที่เป็น รูปธรรม และความเป็นไทยที่เป็นนามธรรม ในทางรูปธรรม ความเป็นไทย แสดงออกผ่านทาง ภาษาไทย(ภาษาพูด)อักษรไทย (ภาษาเขียน)การแต่งกายแบบ ไทยใน โอกาสสำคัญต่างๆ คนตรีไทย กีฬาไทยการละเล่นไทยและยังปรากฏในสถาปัตยกรรมไทย เช่น ศาสนสถาน(พุทธ) วัง อาคารทรง ไทย เป็นต้น อีกลักษณะหนึ่งคือ “ความเป็นไทยที่เป็นนามธรรม”เป็นการนิยามความหมายของความ เป็นไทย ในลักษณะของนามธรรมแต่เพียงอย่างเดียว และความเป็นไทยชนิดนี้ ไม่สามารถจับต้อง มองเห็นได้ เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีเมตตา ความเคารพผู้ใหญ่ ความจงรักภักดี และเทิดทูนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University

3. ชาตินิยมทางการ (Official Nationalism) กลุ่มนี้ คือ ชาตินิยมของผู้กุมอำนาจรัฐแบบเดิมคือบรรดาจักรวรรดิหรืออาณาจักร ที่ พยายามปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆของการแพร่กระจายของ Ethno-Linguistic โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการปฏิวัติโลกอีกครั้ง ใหญ่ในยุโรป ค.ศ.1848 ชาตินิยมแบบนี้ มีลักษณะที่กำหนดลงมาจากเบื้องบน (top down) ดังเช่นในกรณีของรัสเซีย ญี่ปุ่น และสยาม (ประเทศไทย) กลุ่มนี้เกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1850s-1880s

4. ชาตินิยมต่อต้านอาณานิคม (Anti-Colonial Nationalism) ซึ่งเป็นกลุ่มของประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมมาก่อน และเป็น ขบวนการปลดปล่อยตนเอง เพื่อสร้างประเทศขึ้นใหม่ ดังเช่นในกรณีของอุรุกวัย ที่เด่นชัด เช่น พม่า อินโดนีเซีย เวียดนาม ฟิลิปปินส์ กลุ่มนี้เกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1850s-ถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ แอนเดอร์สัน, 2552: 85-207)

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นไทยนั้น ได้รับการอธิบาย และให้ความหมายโดยนักวิชาการ ดังที่
วีระ อัมพันสุข (2551) ได้กล่าวถึงความหมายของความเป็นไทยไว้ว่า ความเป็นไทยหมายถึง ผลรวม
ขององค์ประกอบ 4 อย่างที่แสดงถึงลักษณะเด่นของไทย คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ
วัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

ความเป็นไทย คือ ผลรวมของประชาชนพลเมืองที่มีลักษณะนิสัยใจคอคล้ายคลึงกันมา
ตั้งแต่โบราณกาลมารวมหมั่นร่นต่อสู่พื้นฟ้าอุปสรรคมาด้วยกัน สืบเลือดเนื้อเชื้อไข
เดียวกัน ผูกไมตรีเกี่ยวข้องกับคนต่างเผ่าพันธุ์ต่างถิ่นกำเนิดลูกหลานเหลนอยู่
ร่วมแผ่นดิน มีจิตใจตรงกัน เรียกว่าคนไทย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ชาติ นั่นเอง ผู้คนที่
ประกอบกันเป็นชาติไทยต่างก็นับถือศาสนา เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางใจ มีศูนย์รวมใจคน
ไทยให้ผูกพันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยบุคคลที่ดำรงตำแหน่งผู้นำสูงสุดสืบทอดมาแต่
โบราณกาล ด้วยการยอมรับนับถือเคารพยกย่องของปวงชนชาวไทย และทรงอยู่ใน
ฐานะองค์พระประมุขของประเทศ คือ พระมหากษัตริย์ คนในชาติมีพฤติกรรมเป็น
ตัวอย่างของกันและกัน และดำเนินชีวิตในแนวเดียวกัน โดยรักษา พิณฟู ปรับปรุง
เปลี่ยนแปลงผลของความศรัทธาเชื่อถือในคุณค่าของชีวิตในลักษณะอะไรรู้ควรปฏิบัติ
อะไรผิดพึงเว้นเพื่อให้การกระทำจนถึงกาลปัจจุบันและมีการสะสม ถ้ายทอด สืบต่อ
มาถึงอนาคตโดยไม่ขาดตอนคือวัฒนธรรมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และวัฒนธรรม
จึงแบ่งแยกมิได้

(วีระ อัมพันสุข , 2551: 37-58)

ดังนั้นความเป็นไทยในความหมายของวีระ อัมพันสุข (2551) จึงหมายถึง คนผู้มีประวัติศาสตร์
ร่วมกัน แม้จะเป็นกลุ่มบุคคลที่ต่างเผ่าพันธุ์ แต่ก็มีสำนึกต่อรัฐชาติเหมือนกัน ต้องนับถือศาสนา มี
ความรักในชาติ และที่สำคัญต้องเคารพเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ อันเป็นศูนย์รวมของจิตใจ
ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งต้องสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นลักษณะเฉพาะของชาติไทยต่อไป
เช่นเดียวกับ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2533: 81) ได้กล่าวถึงลักษณะความเป็นไทยไว้ดังนี้

ความเป็นไทยแสดงออกได้หลายรูปแบบ เช่น การพูดและการเขียนภาษาไทย
แต่งกายอย่างไทย อยู่บ้านไทย กินข้าวและอาหารไทยไปวัดไทยวาดภาพไทย
อ่านวรรณคดีไทยกิริยามารยาท ความประพฤติ การวางตัวอย่างไทย ร้องรำทำ
เพลงไทย หล่อปั้นแกะสลักแบบไทย สู้รบแบบไทย หรือทำมาหากินแบบไทย
จัดการงานปกครองบังคับบัญชาคน และความรู้ความคิดแบบไทย เป็นต้น

(สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2533: 81)

นิยามความหมายของ “ความเป็นไทย” ข้างต้นที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ได้แก่ การพูดและการเขียน ภาษาไทย การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย อาหาร และศิลปะ ส่วนนามธรรม ได้แก่ ชาติ ศาสนา ความรักใน พระมหากษัตริย์ คุณค่าของจารีตประเพณี และลักษณะนิสัยของคนไทยอันเป็นนามธรรมที่ควรสร้าง ไว้ “ความเป็นไทย” ข้างต้นจึงสามารถจัดหมวดหมู่ได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) ความเป็นไทยทางวัตถุ 2) ความเป็นไทยทางการกระทำหรือความประพฤติและ 3) ความเป็นไทยทางความรู้และความคิด

เมื่อพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับ ความเป็นไทย ของนักวิชาการข้างต้น สามารถแบ่ง “ความเป็นไทย” ได้ 2 กลุ่ม คือ ความเป็นไทยที่เป็นรูปธรรม และความเป็นไทยที่เป็นนามธรรม อย่างไรก็ตาม นิยามความเป็นไทยเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และวัฒนธรรมดังนั้นเมื่อศึกษาร่วมกับแนวคิดชาตินิยมแล้วจะทำให้เห็นนิยาม “ความเป็นไทย” กระแสหลักที่ปรากฏในแบบเรียนได้อย่างชัดเจน

นิยามความเป็นไทยข้างต้น สามารถใช้เป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาพิจารณาถึงการถ่ายทอดความคิด และอุดมการณ์ความเป็นไทยในแบบเรียนได้ ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์ “ความเป็นไทย” ในตัวบท เพื่อให้เห็นถึงปฏิบัติการทางวาทกรรมความเป็นไทยในแบบเรียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมและวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

ในการศึกษานี้ผู้ศึกษาจะใช้แนวคิดวาทกรรม (Discourse) ตามความหมายของ มิเชลล์ ฟูโกต์ (Michel Foucault) และแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) ของนอร์แมน แฟร์เคลาฟ (Norman Fairclough) มาใช้ในการวิเคราะห์ด้วยทแบบเรียนภาษาพาที ปีพุทธศักราช 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการ ในประเด็น “ความเป็นไทย”

2.2.1 วาทกรรม (Discourse)

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ (2545 : 19-24) ได้ให้ความหมายของวาทกรรมตามแนวคิดของฟูโกต์ว่า หมายถึงระบบ และกระบวนการในการสร้าง/ผลิต (constitute) อัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (Significance) ให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง วาทกรรมเป็นตัวกำหนดคุณเกณฑ์ เงื่อนไข หรือกลไกต่างๆ ในการพูด/การเขียนถึงเรื่องต่างๆ ในสังคม ดังนั้นวาทกรรมจึงหมายถึงรวมถึงภาคปฏิบัติการจริงทางวาทกรรม (discursive practices)⁹ วาทกรรมทำหน้าที่ประกอบสร้างความหมายให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เก็บกด/ปิดกั้นสิ่งที่แตกต่างไปจากสิ่งที่วาทกรรมนั้นได้สร้างขึ้น จึงทำให้วาทกรรมเกี่ยวข้องกับอำนาจ

⁹ภาคปฏิบัติการจริงทางวาทกรรม (discursive practices) เห็นได้จาก “จารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่างๆ ในสังคม ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ” (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์, 2545: 21)

และความรุนแรงอยู่เสมอ ดังที่ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ (2545 : 25) ได้อ้างถึงคำกล่าวของฟูโกต์ (1972) ไว้ว่า

“ในทุกสังคมนั้น การผลิตวาทกรรมจะถูกควบคุม คัดสรร จัดระบบ และแจกจ่าย ภายใต้ กฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่ทำหน้าที่พลิกแพลงเพื่อให้เรามองไม่เห็นถึงอำนาจและอันตราย รวม ตลอดถึงความน่าเกลียด น่าสะพรึงกลัวของวาทกรรมเพื่อให้วาทกรรมดังกล่าวดำรงความเหนือกว่า/ความเป็นเจ้าในสังคม สำหรับปัจจุบันสังคมของเรา กฎเกณฑ์ที่รู้จักกันดีคือการกีดกัน/ปิดกั้น ในรูปแบบที่เราแสนจะคุ้นเคยอย่างมากรุนแรงคือการห้าม (ทำ/พูดสิ่งนั้น/สิ่งนี้)”

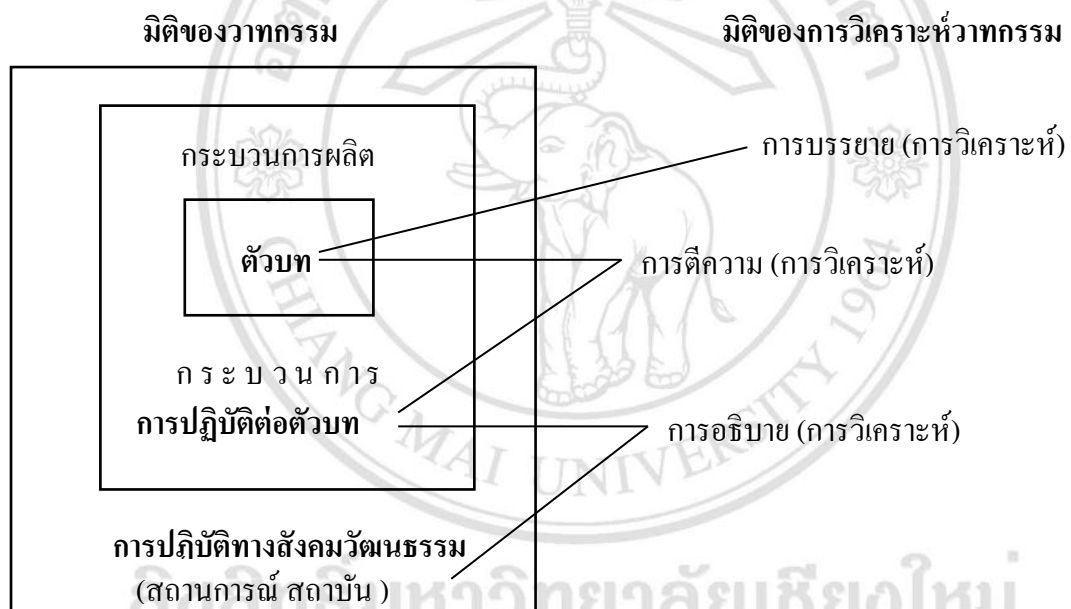
แหล่งที่สร้างกฎเกณฑ์เหล่านี้คือ อำนาจ แต่ไม่ใช่อำนาจในรูปแบบการใช้กำลังบังคับ แต่เป็น อำนาจที่ได้รับการขัดเกลาจนทำให้สะอาดในรูปของความรู้ว่าด้วยเรื่องนั้นๆ และไม่ได้อยู่ในรูป ความรู้ทั่วไป แต่อยู่ในรูปความรู้ที่เป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและกลไกต่างๆ โดยเฉพาะกฎเกณฑ์ และจารีตปฏิบัติในสังคม กล่าวได้ว่าอำนาจเป็นแหล่งที่มาของการสร้างความรู้ ความจริง หรือกล่าว ได้ว่าเมื่อมีอำนาจก็สามารถกำหนดสิ่งที่เป็น“ความรู้” และความจริงชุดหนึ่งๆ ให้คนในสังคมยอมรับ และปฏิบัติตามได้ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ , 2545: 25-27) ดังนั้น “วาทกรรมจึงถูกสร้างขึ้นมาจาก ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถพูดได้อย่างถูกต้องในช่วงเวลาหนึ่ง (ภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะ ชุดหนึ่ง) กับสิ่งที่ไม่สามารถจะพูดได้ในช่วงนั้น” (อรวรรณ ปิณฑน์โอาวาท, 2544: 12)

นอกจากนี้วาทกรรมยังต้องมีปฏิบัติการเชิงวาทกรรมเพื่อต่อยอดความรู้ ความจริง และอำนาจ ด้วยการอธิบาย การอบรมสั่งสอน การเผยแพร่แนวคิดผ่านสื่อต่างๆ เช่น โฆษณาชวนเชื่อ และ ปฏิบัติการที่เป็นการลงมือดำเนินการในรูปแบบของการกระทำหรือกิจกรรม เมื่อนำแนวคิดเรื่องวาท กรรมของฟูโกต์มาวิเคราะห์แบบเรียน ทำให้เห็นว่า แบบเรียนในฐานะที่เป็นวรรณกรรมรูปแบบหนึ่ง นั้น ได้หยิบยื่นภาษาประเภทหนึ่งให้ผู้เรียนได้พูดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในยุคใดยุคหนึ่งนับเป็น กระบวนการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ และฟูโกต์ยังให้มุมมองเกี่ยวกับวาทกรรมว่าเป็นเพียง วาทกรรมชุดต่างๆมาประกอบกันขึ้นอย่างสลับซับซ้อน (Foucault, 1972: 22 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544: 93) วรรณกรรมจึงไม่ได้นำเสนอความจริงในอุดมคติเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ อีกต่อไป แต่วรรณกรรมเป็นการนำเสนอ “ระบอบแห่งความจริง” หรือความจริงที่ผู้เขียนเชื่อ เนื่องจากอยู่ภายใต้กรอบวาทกรรมหนึ่งๆ ภาพตัวแทน(Representation) ในวรรณกรรมจึงไม่ใช่ภาพ แทนในอุดมคติอีกต่อไป หากแต่เป็นภาพตัวแทนที่เป็นมุมมองของผู้เขียนโดยเกี่ยวข้องกับกรอบวาท กรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้(สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2548) ดังนั้นการใช้แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมจึง สามารถนำมาพิจารณาด้วยทแบบเรียนซึ่งใช้ต่อยอด ความรู้ ความจริง และอำนาจของวาทกรรม “ความเป็นไทย” กระแสหลักได้ ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่า แนวคิดวาทกรรมของฟูโกต์ จะเป็น

ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเผยให้เห็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมความเป็นไทยในแบบเรียนภาษาไทย ภาษาพาที ช่วงชั้นที่ 1 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีพุทธศักราช 2551 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2.2 การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์(Critical Discourse Analysis)

การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ เป็นทฤษฎีของนอร์แมน แฟร์คลาฟ (Fairclough) ผู้ประยุกต์แนวคิดวาทกรรมของฟูโกต์โดยบูรณาการวาทกรรมในความหมายเชิงทฤษฎี และสังคม เข้ากับวาทกรรมในแง่ของตัวบทและปฏิสัมพันธ์ในทางภาษาศาสตร์ จากมุมมอง 3 มิติ ดังกรอบการวิเคราะห์ที่ อรรถพรพิไลน์ โอวาท (2544) ได้สรุปแนวคิดของ แฟร์คลาฟ ไว้ในงานวิจัย *กรอบวาทกรรมวิเคราะห์กับกรณีศึกษาไทย: มุมมองหนึ่งจากนิเทศศาสตร์* ดังนี้

(Fairclough, Norman, 2010, *Critical Discourse Analysis : The Critical Study of Language*: 132-133)

ตารางกรอบการวิเคราะห์วาทกรรมทฤษฎีเชิงวิพากษ์ 3 มิติ ของ แฟร์คลาฟ

จากตารางวิธีการการศึกษาวิเคราะห์วาทกรรม จะกระทำผ่าน 3 มิติ ได้แก่ ตัวบท (Text) ปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practices) และปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม (Socio-cultural Practices)

1. มิติที่หนึ่งเกี่ยวกับ ตัวบท (Text) คือการวิเคราะห์ภาษาของตัวบทต่างๆ กรอบที่ใช้ในการวิเคราะห์ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ศัพท์ (2) ไวยากรณ์ (3) การเชื่อมระหว่างอนุประโยคและประโยคหลัก (collusion) (4) การจัดโครงสร้างของตัวบท (text structure) (5) ความตั้งใจ

ในการส่งสาร (force of utterances) (6) การยึดเกี่ยวกันของบรรดาตัวบท (coherence of texts) และ (7) สหบท (intertextuality) ของตัวบททั้งหมด ทั้ง 7 องค์ประกอบนี้ สามารถให้วิเคราะห์ได้ทั้งตัวบท และ ปฏิบัติการทางวาทกรรม

2. มิติที่สองเกี่ยวกับ ปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discourse Practices) เกี่ยวข้องกับ ขบวนการผลิต จำหน่าย และบริโภคตัวบท และกระบวนการเหล่านี้ต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของวาทกรรม ขึ้นกับปัจจัยทางด้านสังคม การวิเคราะห์ปฏิบัติการทางวาทกรรมควรจะบูรณาการทั้งการวิเคราะห์ระดับจุลมิติ (micro-analysis) และระดับมหมิติ (macro-analysis) การวิเคราะห์แบบแรกคือการวิเคราะห์ที่นักวิเคราะห์บทสนทนาเชี่ยวชาญ กล่าวคือ ผู้สื่อสารผลิต และตีความอย่างไรบนฐานของทรัพยากรของคู่สื่อสาร อันได้แก่ โครงสร้างทางสังคมที่สมาชิกทุกคนรู้อยู่แล้ว แต่การตีความแบบจุลมิติจะต้องได้รับการประกบคู่กับ แบบมหมิติ ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงลักษณะของทรัพยากร รวมถึงระเบียบของวาทกรรม (order of discourse) ที่ถูกนำมาใช้ในการผลิต และการตีความ ดังนั้น ปฏิบัติการทางวาทกรรมจึง เป็นการศึกษากระบวนการสร้างตัวบท การวิเคราะห์กระบวนการนำเสนอ ตลอดจนการตีความตัวบท เพื่อศึกษาว่าผู้เขียนสร้างวาทกรรมขึ้นได้อย่างไร รวมทั้งมีการถ่ายทอดออกมาได้อย่างไร

3. มิติที่สามเกี่ยวกับ ปฏิบัติการทางสังคม และวัฒนธรรม (Socio-cultural Practices) การศึกษา สถานการณ์ในเชิงสถาบัน และองค์กรของวาทกรรมที่เกิดขึ้น และดูว่าสถานการณ์เหล่านั้นมีผลต่อ ปฏิบัติการทางวาทกรรมอย่างไร และผลของวาทกรรม เกิดขึ้นได้อย่างไร เช่น ศึกษาวิเคราะห์บริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมืองที่ปรากฏแวดล้อมตัวบท เพื่อให้เข้าใจความหมาย และกระบวนการสร้างวาทกรรมอย่างชัดเจน(อรวรรณ ปีลันท์โอวาท, 2544: 58-67)

ในงานศึกษานี้จะวิเคราะห์แบบเรียนจากมุมมองวาทกรรมเชิงวิพากษ์ คือศึกษาจาก ตัวบท (Text) ภาปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discourse Practices) และปฏิบัติการทางสังคม และวัฒนธรรม (Socio-cultural Practices) ด้วย การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เป็นการศึกษาภาษาในเชิงปฏิบัติการจริงในสังคมที่ปรากฏผ่านสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการเมือง ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่าง ภาษา ตัวบท สื่อ และปฏิบัติการในสังคม จึงเป็นไปในลักษณะโต้ตอบซึ่งกันและกัน ในขณะที่เดียวกันก็ เสนอภาพ ตลอดจนกำหนด ควบคุม และชำระรักษาไว้ได้อย่างกลมกลืนเป็นส่วนเดียวกัน และ ปฏิบัติการทางสังคมเหล่านี้ ล้วนใช้วัจนภาษาเป็นเครื่องมือทั้งสิ้น

จากแนวคิดวาทกรรม และวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ที่กล่าวข้างต้นทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะ นำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์ตัวบทประเภทแบบเรียนเนื่องจากตัวบทประเภทนี้เป็นพื้นที่รวมของ อุดมการณ์ชาตินิยมและความเป็นไทย นอกจากนี้ตัวบทแบบเรียนยังสามารถกำกับ ควบคุม ตอกย้ำ

หรือจรรยาบรรณการรับรู้ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และกฎเกณฑ์ได้อย่างแนบเนียนเพื่อให้ผู้อ่านมีแนวคิด และการประพฤติปฏิบัติเป็นไปตามความต้องการที่จะสร้างพลเมืองอันพึงประสงค์ของรัฐหรือกล่าวได้ว่า การศึกษาโดยใช้วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จะทำให้ตอบคำถามสำคัญได้ว่า “ความเป็นไทย” ในแบบเรียนมีปฏิบัติการทางวาทกรรมอย่างไร และนำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมอย่างไร

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาแบ่งเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

2.3.1 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทย

- 1) งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทยกลุ่มนิเทศศาสตร์
- 2) งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทยกลุ่มศึกษาศาสตร์
- 3) งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทยกลุ่มประวัติศาสตร์และการเมือง

2.3.2 เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียน

2.3.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรม

- 1) งานวิจัยที่ใช้แนวคิดวาทกรรมและวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์
- 2) งานวิจัยที่ใช้แนวคิดวาทกรรมมาวิเคราะห์วรรณกรรม

2.3.1 งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทย

1) งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทยกลุ่มนิเทศศาสตร์

วิทยานิพนธ์เรื่อง *ความคิดเห็นของผู้รับสารที่มีต่อแนวคิดเรื่อง “ความเป็นไทย” ในภาพยนตร์โฆษณาที่เน้นความเป็นไทยจากสื่อโทรทัศน์* ของเมธญาพิมพ์ สมประสงค์ (2538) วิเคราะห์สื่อโทรทัศน์โดยใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร มาวิเคราะห์ภาพยนตร์โฆษณาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้ถึง “ความเป็นไทย” ของผู้รับสารทั้งจากประสบการณ์ตรงและจากสื่อโฆษณารวมทั้งศึกษาความคิดเห็นของผู้รับสารที่มีต่อ “ความเป็นไทย” ซึ่งปรากฏอยู่ในภาพยนตร์โฆษณาที่เน้นความเป็นไทยจากสื่อโทรทัศน์ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องกระบวนการสื่อสาร โฆษณาทฤษฎีการเลือกรับสาร และแนวคิดเรื่องการรับรู้ของผู้บริโภค

ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มคนรุ่นเก่าจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” มากกว่ากลุ่ม “คนรุ่นใหม่” เนื่องจากมีประสบการณ์ตรงที่เคยพบเห็นมาในช่วงอายุที่ยาวนานกว่าและกลุ่มคนรุ่นเก่าจะไม่คล้อยตามสารที่โฆษณานำเสนอหากขัดกับความรู้ความเข้าใจเดิมที่มีอยู่ในขณะที่กลุ่มคนรุ่นใหม่จะคล้อยตามสารที่โฆษณานำเสนอได้ง่ายกว่าเนื่องจากมีประสบการณ์น้อยกว่าดังนั้นโฆษณาจึงสามารถสร้าง “ความเป็นไทย” ให้กับกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้ในขณะเดียวกัน โฆษณาก็มีการ

สะท้อนความเป็นไทยจากมุมมองทั้งสองกลุ่มด้วยเช่นกันสำหรับการรับรู้ในเรื่องแนวคิดหลักของ โฆษณาทั้งกลุ่มคนรุ่นเก่าและกลุ่มคนรุ่นใหม่ นั้น มีการรับรู้อยู่ในเกณฑ์ดีและความคิดเห็นที่มีต่อความเป็นไทยในภาพรวมนั้นกลุ่มคนรุ่นเก่ายังคงมองความเป็นไทยในแง่บวกในขณะที่กลุ่มคนรุ่นใหม่มองความเป็นไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมลง โดยความเป็นไทยที่พบในงานวิจัยนี้เป็นความเป็นไทยในลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นทั้งรูปธรรม และนามธรรม เช่น ความมีน้ำใจ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รอยยิ้ม และศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

งานวิจัยที่วิเคราะห์สื่อโทรทัศน์อีกเรื่องหนึ่งคือ การนำเสนอเอกลักษณ์ “ความเป็นไทย” ในรายการคุณพระช่วย ของ จันทนา เพชรพรหม (2548) การศึกษานี้มีการดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงทดลอง ผลการวิจัยพบว่า “ความเป็นไทย” ที่นำเสนอในรายการคุณพระช่วย ประกอบด้วย “ความเป็นไทย” ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม สำหรับ “ความเป็นไทย” ที่พบมากที่สุด ได้แก่ คนตรีไทย โดยได้นำเสนอทั้งในรูปแบบที่เป็นมาตรฐานและแบบที่มีการประยุกต์ ซึ่งการนำเสนอแบบที่มีการประยุกต์นี้ ผู้ผลิตมีจุดมุ่งหมายเพื่อดึงดูดผู้ชมในกลุ่มวัยรุ่น และกลยุทธ์การนำเสนอรายการคุณพระช่วย ผู้ผลิตให้ความสำคัญกับเนื้อหา มากที่สุด โดยเน้นนำเสนอสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ “ความเป็นไทย” สำหรับวิธีการนำเสนอประกอบด้วย 1) พิธีกร เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” ย่อมเยามีอารมณ์ขันและเป็นกันเอง 2) ผู้ร่วมรายการ ที่มีทั้งผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่นำเสนอในแต่ละตอนและเป็นศิลปินรุ่นใหม่ที่มีความสามารถมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก 3) บรรยากาศ เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมเอกลักษณ์ “ความเป็นไทย” ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ประกอบด้วย ฉาก แสง สี เสียง และอุปกรณ์ประกอบฉาก 4) รูปแบบในการนำเสนอแตกต่างจากรายการปกิณกะบันเทิงรายการอื่น โดยทุกช่วงจะนำเสนอแบบเป็นกันเอง ไม่มีรูปแบบตายตัวและมีความสอดคล้องกันตลอดทั้งรายการ ภาพรวมทั้งหมดของรายการ พบเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่มีลักษณะเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมรวมทั้งหมด 10 ลักษณะ คือ 1) สถาบันพระพุทธศาสนา 2) สถาบันพระมหากษัตริย์ 3) ภาษาและวรรณกรรม 4) ศิลปกรรม(สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หัตถกรรม และนาฏศิลป์) 5) คนตรีไทย 6) การละเล่นพื้นบ้านไทย 7) ประเพณีไทย 8) ลักษณะนิสัยและค่านิยมแบบไทย 9) กีฬาไทย และ 10) “ความเป็นไทย” ในแง่มุมอื่นๆ

งานวิจัยของเมญาพิมพ์ สมประสงค์ (2538) และจันทนา เพชรพรหม (2548) ซึ่งให้เห็นว่า “ความเป็นไทย” ที่ปรากฏในสื่อโทรทัศน์นั้นส่วนใหญ่เป็นรูปแบบ “ความเป็นไทยเชิงวัฒนธรรม” ทั้งที่ปรากฏเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ ภาษาและวรรณกรรม ศิลปกรรม และนาฏศิลป์คนตรีไทย การละเล่นพื้นบ้านไทย ประเพณีไทย กีฬาไทย และลักษณะนิสัยค่านิยมแบบไทย นอกจากนี้งานวิจัยทั้งสองชิ้น ต่างใช้แนวคิดการรับรู้ของผู้รับสาร

และความคิดเห็นของผู้รับสารที่มีต่อ “ความเป็นไทย” ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องกระบวนการสื่อสาร โฆษณาทฤษฎีการเลือกรับสารและแนวคิดเรื่องการรับรู้ของผู้บริโภคเช่นเดียวกัน

ส่วนงานวิจัยความเป็นไทยในสื่อสิ่งพิมพ์นั้นพบมากที่สุด โดยส่วนใหญ่สื่อถึง “ความเป็นไทย”เชิงวัฒนธรรม เช่นเดียวกับงานวิจัยสื่อโทรทัศน์ข้างต้น ได้แก่ วิทยานิพนธ์ที่วิเคราะห์ โฆษณาจากสื่อสิ่งพิมพ์เรื่อง *ความเป็นไทยในโฆษณาการบินไทย* ของมารยาท ลิปิพัฒน์วิทย์ (2543) งานวิจัยนี้วิเคราะห์โฆษณาของการบินไทยในนิตยสาร *ไทม์ (Time)* และ *เอเชียวิก (Asiaweek)* ในปีพ.ศ. 2541-2542 โดยวิธีการสุ่มเลือกตัวอย่างงาน โฆษณา 9 ชิ้นที่เน้น “ความเป็นไทย” ซึ่งทั้งหมดใช้ องค์ประกอบทางวัฒนธรรม เช่น สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ คหกรรมศิลป์ กิริยามารยาทไทย การช่างฝีมือ กีฬาและนันทนาการ ขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่นต่างๆ แม้แต่กล้วยไม้ไทยก็ถูก ใช้เพื่อสื่อความถึง ความเป็นไทย เพราะเป็นสัญลักษณ์ของสายการบินแห่งชาติ ผลการศึกษาพบว่า กลยุทธ์ในการสื่อสารของโฆษณาการบินไทย ทั้งวิธีการนำเสนอและคัดสรรเนื้อหาสามารถสร้างความหมายเพื่อสื่อถึง “ความเป็นไทย” ในสิ่งพิมพ์ประเภทนิตยสารได้อย่างลึกซึ้ง จนเกิดแรงจูงใจ นำเชื่อถือและคล้อยตาม การสร้างภาพลักษณ์ของ “ความเป็นไทย” ผ่านงานโฆษณาโดยอาศัยจินตนาการสร้างสรรค์ และใส่ความหมายลงไปโฆษณา นั้น ก็เพื่อให้ผู้รับสารได้รับความรู้และเข้าใจในความหมายนั้น และโน้มน้าวให้เกิดการเลือกซื้อสินค้าหรือบริการตามจุดประสงค์ทางการตลาดนั่นเอง

งานวิจัยสื่อสิ่งพิมพ์ได้อีกเรื่องหนึ่ง คือ วิทยานิพนธ์เรื่อง *กลยุทธ์การสื่อความหมาย “ความเป็นไทย” ในชิ้นงานโฆษณาทางสิ่งพิมพ์ของบริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2537* ของสุทธินิ ละไมเสถียร (2538) งานวิจัยนี้ศึกษากลยุทธ์การสื่อความหมายของ “ความเป็นไทย” ในโฆษณาทางสื่อสิ่งพิมพ์ของบริษัทการบินไทย จำกัดโดยใช้วิธีการสุ่มเลือกตัวอย่างที่ให้ความหมาย “ความเป็นไทย” อย่างโดดเด่น โดยศึกษาโฆษณาสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหมด 3 แคมเปญ ดังนี้คือ “Everydayland-Thailand”, “Centuries old traditions, state of the art technology” และ “Ribbon silk” โดยใช้แนวคิดเรื่อง “ความเป็นไทย” และทฤษฎีสัญญาวิทยา จากการศึกษาพบว่า กลยุทธ์การสื่อความหมาย “ความเป็นไทย” ในชิ้นงาน โฆษณาสื่อสิ่งพิมพ์เป็นกระบวนการสร้างความหมายที่มุ่งนำเสนอ “ความเป็นไทย” ด้วยการผสมผสานปัจจัยต่างๆ ทั้งนโยบายวัตถุประสงค์การระดมความคิดการกำหนดกลยุทธ์แนวคิดหลักแนวทางการนำเสนอและการสอดใส่เนื้อหาเพื่อเป็นการสร้างความหมาย “ความเป็นไทย” ผ่านสื่อโฆษณาส่งพิมพ์ไปยังผู้รับสาร โฆษณาจนเกิดแรงจูงใจเชื่อถือ และคล้อยตามนอกจากนี้ยังพบว่าประสิทธิภาพของกลยุทธ์ในการสื่อความหมาย โฆษณาต้องขึ้นอยู่กับประเด็นต่างๆ เช่น ความสามารถและทักษะในการสร้างบทโฆษณาของผู้ส่งสารทักษะในการ

รับสารทัศนคติความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้รับสาร ดังนั้นการเลือกเนื้อหาสาระที่เหมาะสมและ ออกแบบสารให้ตรงตามความต้องการของผู้โฆษณาจึงเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความสำเร็จหรือความมี ประสิทธิภาพในกลยุทธ์ของการสื่อสารโฆษณา

งานวิจัยทั้งสองเรื่องข้างต้นใช้แนวคิดทางนิเทศศาสตร์ และการสื่อสารมวลชน โดยมุ่ง วิเคราะห์กลยุทธ์ในการสื่อความหมายเกี่ยวกับ“ความเป็นไทย” และกระบวนการเลือกนำเสนอ “ความ เป็นไทย” เพื่อเน้นการประชาสัมพันธ์ในเชิงพาณิชย์ ดังนั้น “ความเป็นไทย”ที่ปรากฏจึงเป็น“ความ เป็นไทย” ทางวัฒนธรรมที่ตอบสนองเชิงธุรกิจ ส่วนเกณฑ์ในการเลือกนำเสนอ “ความเป็นไทย” นั้น สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ ต้องเป็นประเด็นที่ไม่ใช่ด้านลบเกี่ยวกับประเทศไทย มีความเป็นไทยที่เป็น รูปธรรมมีส่วนร่วมของชาวต่างประเทศ และต้องเป็นประเด็นที่ไม่ใช่การเมืองและเป็น “ความเป็น ไทย” ที่ส่งเสริมการขาย

นอกจากงานวิจัยเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” ในโฆษณาทางสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว ยังมีงานวิจัย ประเด็นดังกล่าวในสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทอื่นๆ อีกด้วย ได้แก่วิทยานิพนธ์เรื่อง มิติ “ความเป็นไทย” ใน หนังสือการ์ตูนไทย ของจารุณี สุขชัย (2550) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับการ์ตูนไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาถึงลักษณะการปรับตัวของการ์ตูนไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาองค์ประกอบที่แสดง ถึง “ความเป็นไทย” และปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการเลือกและตัดสินใจของผู้ผลิตหนังสือ การ์ตูนไทย ผลการศึกษา พบว่า องค์ประกอบที่แสดงถึง “ความเป็นไทย” ในการ์ตูนไทย คือ แหล่งที่มาของเนื้อเรื่อง โดยเป็นเรื่องที่น่าสนใจจากวรรณคดีไทย นิทานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีเนื้อเรื่องที่มาจากแหล่งอื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ ชีวิตประจำวันของคนไทย โดยมีการปรับ เพื่อนำเสนอในรูปแบบของการ์ตูน ในส่วนของภาพและลายเส้นนั้น ผู้วาดเน้นความสมจริงของภาพ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของการ์ตูนไทย โดยสอดแทรก “ความเป็นไทย” ผ่านสัญลักษณ์และรหัสไว้ในตัวละคร ฉาก การแต่งกาย สิ่งของประกอบฉาก ที่ดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัย ดังนั้นความเป็นไทยจึงปรากฏทั้ง ใน ภาพ ตัวละคร ลายเส้น และภาษา

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่ศึกษาสิ่งพิมพ์ประเภทการ์ตูน คือ วิทยานิพนธ์เรื่องความเป็นไทย ที่ถูกถ่ายทอดผ่านงานการ์ตูนญี่ปุ่น ของกมลรัตน์ เสราดี (2551) งานวิจัยนี้ สำนวจตรวจสอบเนื้อหา งานการ์ตูนของศิลปินนักวาดการ์ตูนคนญี่ปุ่นที่ถ่ายทอดความเป็นไทยจากมุมมองของคนต่างชาติ สำนวจประเด็นทางสังคมของไทยที่ถ่ายทอดผ่านงานการ์ตูนญี่ปุ่น และวิเคราะห์ความตรงต่อความเป็น จริงของเนื้อหา ทั้งในด้านเนื้อเรื่องและภาพประกอบ ผลการวิจัยพบ “ความเป็นไทย” ทางด้าน วัฒนธรรม 16 ประการ ได้แก่ วิถีชีวิต เครื่องแต่งกาย ภาษาพูด ภาษากาย ตัวอักษร ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี สถาปัตยกรรม ประติมากรรม นาฏกรรม จิตรกรรม ดนตรี กีฬา อาหาร และ การละเล่น

ผู้วิจัยสรุปว่าการดำเนินงานที่ได้รับผลกระทบและตีพิมพ์จำหน่ายในประเทศไทยมีเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศไทยที่หลากหลาย ส่วนเนื้อหาที่สะท้อนประเด็นทางสังคมของไทยคือ ความยากจน อาชญากรรม โสเภณีไทย และการค้าแรงงาน

งานวิจัยของจารุณี สุขชัย (2550) และกมลรัตน์ เสราดี (2551) ทั้งสองเรื่องนี้มี ความคล้ายคลึงกันในการใช้ข้อมูลประเภทเดียวกัน คือ สื่อสิ่งพิมพ์ ประเภทการ์ตูน แต่แตกต่างที่ งานวิจัยของจารุณี เป็นการศึกษาจากมุมมองของคนภายในที่วิเคราะห์การปรับตัวของการเขียนการ์ตูนไทยตามยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงในสังคม ส่วนงานวิจัยของกมลรัตน์ เป็นการศึกษา “ความเป็นไทย” จากมุมมองของคนภายนอกโดยการถ่ายทอดประเด็นทางสังคมของไทยในการ์ตูนญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม “ความเป็นไทย” ในงานวิจัยทั้งสองเรื่องนี้เป็น “ความเป็นไทยทางวัฒนธรรม” อีกเช่นกัน

งานวิจัยข้างต้นเป็นงานวิจัยทางนิเทศศาสตร์ซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลทั้งจากสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ จึงเป็นตัวอย่างที่ดีของการนำแนวคิดความเป็นไทยมาศึกษาด้วยท โดยชี้ให้เห็นถึงการใช้อองค์ประกอบต่างๆ ในตัวบทเพื่อถ่ายทอดความเป็นไทยทางวัฒนธรรม

2) งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทยกลุ่มศึกษาศาสตร์

วิทยานิพนธ์เรื่อง *ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสืบทอดความเป็นไทยของชาวไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา* ของ หทัยรัตน์ ทับพร (2549) เป็นงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีทางการศึกษา ซึ่งวิเคราะห์การสืบทอด “ความเป็นไทย” และบทบาทของการศึกษาที่มีต่อการสืบทอด “ความเป็นไทย” ตามการรับรู้ของชาวไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การศึกษามาสืบทอด “ความเป็นไทย” โดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์บอกเล่า งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจและลงภาคสนาม ซึ่งผลการศึกษาพบว่าชาวไทยในประเทศสหรัฐอเมริกามีความภาคภูมิใจใน “ความเป็นไทย” วัฒนธรรมและประเพณีของไทย รวมทั้งตระหนักถึงคุณค่าของ “ความเป็นไทย” และต้องการให้เยาวชนไทยในประเทศสหรัฐอเมริการักษาและสืบทอด “ความเป็นไทย” ให้คงอยู่ สรุปได้ว่า การศึกษามีบทบาทสำคัญในการสืบทอด “ความเป็นไทย” และวัดไทยในประเทศสหรัฐอเมริกายังเป็นแหล่งเรียนรู้และยังคงเป็นศูนย์กลางสำคัญในการจัดการศึกษาเพื่อสืบทอด “ความเป็นไทย” ของชาวไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา ส่วนยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสืบทอดความเป็นไทยที่สำคัญ ได้แก่ การปลูกฝังคุณค่าและจิตสำนึก “ความเป็นไทย” ให้แก่เยาวชนไทยในรุ่นต่อไป โดยการบูรณาการทางวัฒนธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรม มีการประสานและพัฒนาความร่วมมือทุกภาคส่วน รวมถึงการพัฒนาหลักสูตร ครู และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อรักษาและสืบทอด “ความเป็นไทย” ในประเทศสหรัฐอเมริกาให้คงอยู่ ดังนั้น “ความเป็นไทย” ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้จึงเป็น “ความเป็นไทย” ในด้านจิตสำนึกและการรับรู้ “ความ

เป็นไทย” ทั้งทางด้านศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสืบทอด “ความเป็นไทย”

3) งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไทยกลุ่มประวัติศาสตร์และการเมือง

นอกเหนือจากงานวิทยานิพนธ์ยังมีงานวิจัยที่แตกต่างจากที่กล่าวมาเบื้องต้น คือ การศึกษา “ความเป็นไทย” เชิงประวัติศาสตร์และการเมือง ได้แก่ งานวิจัยของโครงการประวัติศาสตร์ วิชิตเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน พ.ศ. 2435 - 2535 เรื่อง *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ* ของ สายชล สัตยานุรักษ์ (2545) งานวิจัยนี้ให้ความกระจ่างในเรื่องชาตินิยมและความเป็นไทยแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะในแง่ที่ว่า ชาตินิยมและ “ความเป็นไทย” แบบดั้งเดิมนั้นมีเนื้อหาอย่างไร ถูกสร้างขึ้นด้วยวิธีใดเพื่อตอบสนองต่อสิ่งใด โดยบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อชาตินิยมและความเป็นไทยในช่วงทศวรรษ 2470-2500 โดยมุ่งศึกษาการสร้างชาตินิยมและอัตลักษณ์ไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ ผู้เป็นปัญญาชนที่มีบทบาทโดดเด่นในการสถาปนาอุดมการณ์ชาตินิยมและอัตลักษณ์ไทย ให้เป็นกระแสหลักมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนัยสำคัญของงานวิจัยนี้ คือการนำเสนอตัวอย่างรูปธรรมของชาตินิยมและ “ความเป็นไทย” ในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมเชื่อมโยงถึงกัน ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของชาตินิยมและความเป็นไทย ได้รับความปรับเปลี่ยนเป็นอันมาก กล่าวคือ การนิยาม “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการในทศวรรษ 2470 ท่านดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร จึงได้สืบทอด “ความเป็นไทย” ในแง่ศิลปะไทย เพื่อให้คนไทยภาคภูมิใจใน “ชาติไทย” ของตนและต้นทศวรรษ 2480 ประเทศไทยเป็นพันธมิตรกับประเทศญี่ปุ่น ท่านจึงเน้น “ความเป็นไทย” ในแง่ของ “จิตใจ” ให้รักความก้าวหน้า มีความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้ มีความอดสาหัส ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน และนิยมการค้าขาย เพื่อทำให้ “คนไทย” ร่วมกันสร้าง “ชาติไทย” ซึ่งนโยบายรัฐนิยมนี้ เรียกว่า “นมุสสปฏิวัติ” เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง หลวงวิจิตรวาทการก็เปลี่ยนจุดเน้นของ “ความเป็นไทย” เป็นการช่วยต่อต้านคอมมิวนิสต์ ได้แก่การดำรงไว้ซึ่ง “ชาติไทย” “พระมหากษัตริย์” และ “พระพุทธศาสนา” เช่นเดิม

งานวิจัยลำดับต่อมาคือ *การเมืองและการสร้าง “ความเป็นไทย” โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* ของสายชล สัตยานุรักษ์ (2548) จุดเน้นของงานวิจัยนี้ คือการแสดงผลและข้อเท็จจริงที่ว่า ความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ นิยามขึ้น มีบริบททางการเมืองและทางความคิด และมีบทบาทสำคัญอย่างไรในการเป็นฐานทางอุดมการณ์ให้แก่โครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจและโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนเป็นลำดับชั้น สายชล (2548) ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า ฐานทางอุดมการณ์ดังกล่าวนี้เป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างความรุนแรงในสังคมไทยโดยใช้วิธี

การศึกษา แนวพินิจทางประวัติศาสตร์ (Historical approach) กล่าวคือ วิเคราะห์และสังเคราะห์ ความคิดของปัญญาชน โดยพิจารณาว่า ความคิดสำคัญของปัญญาชนได้รับการสร้างสรรค์ สืบทอด และปรับเปลี่ยนในบริบททางการเมืองอย่างไร และเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายใด ซึ่งงานวิจัยพบว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นิยามความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” เพื่อจุดประสงค์ในการสร้าง ฐานอำนาจทางการเมืองเพื่อจัดระเบียบและควบคุมสังคมไทยให้ดำเนินไปในวิถีทางที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เห็นว่าเหมาะสม “ความเป็นไทย” นี้มีอิทธิพลอย่างสูงจนกลายเป็นอัตลักษณ์ไทยและกำหนดวิถีคิด ของคนไทยตลอดมา จึงมีผลต่อการเมืองไทยในหลายมิติด้วยกัน

นอกจากนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังเขียนนวนิยายเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ในระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2485 และได้เขียนหนังสือและแสดงปาฐกถาเป็นจำนวนมาก ที่ทำให้คนไทยสำนึกว่าสังคมไทยเป็น สังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น โดยมี “พระมหากษัตริย์” ทรงดำรงอยู่ในพระสถานะสูงสุด และมี พุทธศาสนากำกับความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ใน “ที่สูง” กับคนที่อยู่ใน “ที่ต่ำ” ประกอบกับสร้าง “การปกครองแบบไทย” คือการปกครองที่ผู้นำเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมหรือศีลธรรมทางพุทธศาสนา และยอมเสียสละความสุขส่วนตัวมาทำหน้าที่ปกครองเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม โดยมี พระมหากษัตริย์ทรงดูแล มิให้กดขี่ข่มเหงราษฎร ส่งผลให้ “ชาติไทย” เมืองไทยนี้ดีไปทุกด้าน โดย ปราศจากการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐจากภาคประชาชน

ในช่วงทศวรรษ 2510 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ได้สร้าง “ความเป็นไทย” โดยผ่านการฝึก “โยน ธรรมศาสตร์” และการสอนวิชา “พื้นฐานอารยธรรมไทย” เพื่อปลูกฝัง “ความเป็นไทย” ให้แก่นักศึกษา รวมทั้งการเปลี่ยน “ลูกจีน” ให้ “กลายเป็นไทย” ในช่วงทศวรรษ 2520-2530 อีกทั้งยังเน้น ความสำคัญของ “พระมหากษัตริย์” และ “พระพุทธศาสนา” รวมไปถึงอำนาจ “ทางการทหาร” ในการ ปกครอง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” กล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 จนถึงปัจจุบัน “ความ เป็นไทย” โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ยังส่งผ่าน บทบาทสำคัญในการทำให้อุดมการณ์ “ชาตินิยมแบบทหาร นิยม” และ “ราชาชาตินิยม” ยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงในสังคมไทย

นอกจากงานวิจัยทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีหนังสือที่เปิดโลกทัศน์เกี่ยวกับ “ความเป็น ไทย” อีกเรื่องหนึ่งคือ *จินตนาการความเป็นไทย* ของกฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ (2551) งานวิจัยนี้ พยายามจะนำเสนอข้อเท็จจริงในสังคมที่มีความแตกต่างของวิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คน กระตุ้นให้ เกิดความคิดใหม่ๆ ที่เปิดกว้างขึ้นเกี่ยวกับ รัฐ-ชาติไทยและ “ความเป็นไทย” เพื่อสื่อสารกับสังคม เกี่ยวกับชาติไทยและ “ความเป็นไทย” ที่มีความขัดแย้งทางความคิดให้เคารพในความหลากหลายทาง ภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ รวมทั้งเปิดโอกาสให้กับ “ความเป็นไทย” แบบอื่นๆ ทั้งที่เป็น “ความเป็น

ไทย” เจริญซื้องหรือพันทางที่แตกต่างหลากหลายให้มีพื้นที่อยู่ในสังคมไทยร่วมกันอย่างสงบสุขไม่แปลกแยก

หนังสืออีกเล่มหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับชาตินิยมและ “ความเป็นไทย” คือ หนังสือ เรื่อง *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก* ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547) เป็นหนังสือที่รวมบทความที่ให้ความเข้าใจ ให้ความคิดเกี่ยวกับชาติไทย เมืองไทยในกระแสวัฒนธรรมของชีวิตสมัยใหม่ เกี่ยวกับชาติไทยเมืองไทยในเชิงวัฒนธรรม ว่าความเป็นชาติเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม เมื่อปรุงแต่งด้วยปัจจัยต่างๆ ทางการเมือง ก็สามารถกลายเป็นความจริงขึ้นมาได้ ส่วนการนิยาม “ความเป็นไทย” ในหนังสือเล่มนี้ คือการต่อสู้ ช่วงชิงกันตั้งแต่การนิยามความหมาย มีการผลิต สืบทอดและตอกย้ำมาโดยตลอด นับเป็นการต่อสู้ระหว่างมโนทัศน์ ความรู้หรือสำนึก “ความเป็นไทย” ที่ผลิตจากบนสู่ล่าง เพื่อให้เยาวชนของชาติเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมไทยผ่านแบบเรียนโดยรัฐ

จากงานวิจัยของสายชล สัตยานุรักษ์(2545, 2548) รวมทั้งหนังสือรวมบทความ ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547) และหนังสือของกฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ (2551) ทำให้เห็นว่าการสร้าง “ความเป็นไทย”ของปัญญาชนกระแสหลักโดยรัฐนั้น มีอิทธิพลอย่างมากในสังคมไทย เพราะทำให้คนไทยยอมรับโครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ ยอมรับโครงสร้างสังคมที่ไม่มีวันเสมอภาคกัน และทำให้คนในสังคมมองว่า ชาติไทยมีความเป็นเอกภาพ พร้อมทั้งเบียดขับชาติพันธุ์อื่นให้ “กลายเป็นอื่น” ในสังคมไทย จึงน่าสนใจว่า เมื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาว่าทศวรรษกระแสหลักเกี่ยวกับประเด็น “ความเป็นไทย” ในแบบเรียนภาษาไทยตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แล้วจะทำให้พบปฏิบัติการทางวาทกรรมและวิธีการสร้าง “ความเป็นไทย” ในแบบเรียนอย่างไร

2.3.2 งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียน

วิทยานิพนธ์ที่นำแบบเรียนมาวิเคราะห์ได้อย่างน่าสนใจคือ *รัฐไทยกับการกล่อมเกลாதองการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475 - 2487* ของปวีณาวิงมี (2543) วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาความพยายามของกลุ่มผู้นำรัฐในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2487 ในการปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหาของแบบเรียนให้สอดคล้องกับการปกครองในระบอบใหม่ เพราะการกล่อมเกลாதองการเมืองผ่านแบบเรียนนั้น มีความสำคัญต่อการเมืองการปกครองภายหลังการปฏิวัติใน พ.ศ. 2475 ในฐานะที่เป็นสื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ของการปกครองระบอบใหม่สู่เยาวชนโดยประเด็นของการกล่อมเกลาทองการเมืองในแบบเรียนนั้นมุ่งเน้นไปที่การกล่อมเกล่าให้นักเรียนตระหนักในหน้าที่ของพลเมืองดีตามระบอบรัฐธรรมนูญ รวมทั้งเป็นการกล่อมเกล่าให้นักเรียนเข้าใจ

และเลื่อมใสระบอบการปกครองดังกล่าวโดยเนื้อหาสาระของทั้งสองประเด็นนี้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางการเมืองสังคมตลอดจนแนวคิดของกลุ่มผู้นำทางการเมืองคือมุ่งเน้นไปที่การปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม - ทหารนิยมและการพิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญเป็นหลัก กล่าวคือในช่วง พ.ศ. 2481 - 2487 จอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีนั้นพบว่าการเพิ่มเติมนโยบายสร้างชาติหรือ “รัฐชาติไทย” ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาลชุดนี้ จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งของการกล่อมเกลாதองการเมืองส่งผ่านแบบเรียน

นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์ เรื่อง “หน้าที่พลเมืองและจริยธรรม” กับการกล่อมเกลาทองการเมืองจากแบบเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา พ.ศ. 2475 - 2521 ของธวัชชัย จิตระวัง (2543) ที่พบผลการศึกษาที่คล้ายคลึงกันว่า รัฐบาลได้เล็งเห็นว่าจะต้องปลูกฝังให้เยาวชนเป็นพลเมืองดีของชาติโดยสอดแทรกเนื้อหาทางด้านหน้าที่พลเมืองและจริยธรรมลงไปแบบเรียนสังคมศึกษาเพื่อใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดสิ่งที่สังคมต้องการจะปลูกฝังให้กับเยาวชนเพราะเชื่อว่า ถ้าเยาวชนได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ ตลอดเวลาจะเกิดการรับรู้และยอมรับสภาวะนั้น ทำให้เยาวชนเกิดทักษะในการจำ และสามารถนำสิ่งเหล่านั้น ไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน ได้ จึงทำให้สิ่งที่ต้องการจะปลูกฝังอยู่ในจิตสำนึกของเยาวชน

ดังนั้นแบบเรียนจึงเป็นสื่อในการถ่ายทอดสิ่งที่สังคมต้องการไปยังเยาวชนได้ง่ายขึ้น โดยเนื้อหาในแบบเรียนระดับประถมศึกษาจะมุ่งกล่อมเกล่าให้มีความรับผิดชอบต่อตัวเอง ในระดับมัธยมศึกษาจะมุ่งกล่อมเกล่าให้มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว สังคม ประเทศชาติ แบบเรียนจึงมีจุดมุ่งหมายในการกล่อมเกล่า คือ เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สามารถที่จะอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ สามารถนำจริยธรรม คุณธรรม มาปรับเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันและอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข

งานวิจัยอีกชิ้นที่น่าสนใจคือ การศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยม โดยรัฐผ่านแบบเรียนประถมศึกษาของไทยของไพฑูลย์ รัชโพธิ์ (2551) สรุปได้ว่า ระบบการศึกษาเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่รัฐใช้ปลูกฝังแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองบางอย่างให้กับพลเมืองโดยมีสื่อกลางในการเผยแพร่ที่สำคัญคือหนังสือแบบเรียนกล่าวได้ว่า การดำเนินการดังกล่าวที่รัฐได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นระบบตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการปลูกฝังและวิเคราะห์เนื้อหาอุดมการณ์ชาตินิยม โดยรัฐผ่านแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 ของรัฐไทยผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาชาตินิยม โดยรัฐในแบบเรียนสามมีประการ คือประการแรกให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์กลางของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ประการที่สองมุ่งส่งเสริมคุณธรรมและหน้าที่ให้เป็นพลเมืองดีนอกจากนี้แบบเรียนยังได้ชี้ให้เห็นถึงชาตินิยม โดยรัฐที่ชัดเจนที่สุดคือรัฐไทยมีมาตรฐานบางอย่างซึ่งเป็น

ลักษณะของการเป็นพลเมืองดีคือต้องรักษาบ้านเมืองและจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ประการที่สามคือให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาของชาติในฐานะศาสนาประจำชาติ

ดังนั้นงานวิจัยของ ปวีณา วังมี (2543) ธวัชชัย จิตรระวัง (2543) และ ไพบุญย์ รัชโพธิ์ (2551) จึงสะท้อนบทบาทของรัฐและระบบราชการในแบบเรียน อันแสดงถึงความพยายามของรัฐในการปลูกฝังให้ผู้เรียนเชื่อมั่นในความสามารถของรัฐและระบบราชการ ถึงแม้ว่าประสิทธิภาพของระบบราชการไทยอย่างที่มีอยู่ในแบบเรียนนั้นไม่เคยมีอยู่จริงแต่ภาพของรัฐไทยที่มีประสิทธิภาพอย่างล้นเหลือที่ถูกเสนอในแบบเรียนนั้นย่อมทำให้รัฐไทยและระบบราชการไทยเป็นที่พึงและเป็นทางออกของปัญหาในวิถีคิดของคนไทย

อย่างไรก็ตามการศึกษาชาตินิยม การกล่อมเกลாதองศาสังคม และการกล่อมเกลாதองศาการเมืองโดยรัฐ ผ่านแบบเรียนประถมศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นมีลักษณะร่วมกันคือ การเห็นประโยชน์ในภาพรวมต่อนักเรียนไทยในด้านความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์มีความเชื่อศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ และรักชาติรักบ้านเมือง จึงทำให้นักเรียนที่ผ่านการศึกษาระดับนี้เป็นพลเมืองดีของชาติสืบไปตามความความต้องการของรัฐ

ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาทางด้านอัตลักษณ์ความเป็นไทยผ่านแบบเรียนอีกเรื่องหนึ่งคือ *อัตลักษณ์วิถีความคิดของคนไทยและคนลาวจากวรรณกรรมแบบเรียน* ของ สุภาพร คงศิริรัตน์(2548) การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมาย คือศึกษาอัตลักษณ์ วิถีความคิดของคนไทยและคนลาวจากวรรณกรรมแบบเรียน โดยใช้แบบเรียนภาษาประจำชาติของทั้งสองประเทศ โดยใช้กรอบคิดทางวรรณกรรมร่วมกับกรอบคิดทางมานุษยวิทยา สามารถสรุปผลการศึกษาได้ว่า วิธีการสร้างอัตลักษณ์ของแบบเรียนทั้งสองประเทศนั้นมีทั้งส่วนที่เหมือนและต่างกัน ซึ่งให้เห็นถึงวิถีคิดของทั้งคนลาวและคนไทยที่มีทั้งเหมือนและต่างกันในด้านอัตลักษณ์ที่เหมือนกันได้แก่ ความสามัคคี ความรักความภาคภูมิใจในชาติ ความมีน้ำใจความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นต้น ส่วนอัตลักษณ์ของคนลาวและคนไทยที่ต่างกัน คือ อัตลักษณ์ของคนไทยจะมีความซับซ้อนมากกว่าของคนลาว และบางอัตลักษณ์ของคนไทยยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร เช่น อัตลักษณ์ของการเป็นคนก้าวทันโลกอาจเป็นเพราะว่าคนไทยยังไม่มีความมั่นใจที่จะก้าวไปสู่ความทันสมัยทั้งหมด โดยละทิ้งรากฐานวิถีความคิดเดิมของตน

นอกจากนี้ยังมีบทความทางวิชาการเรื่อง *ระลึกชาติในแบบเรียน* ในวารสารอ่าน ของนุชจรีใจเก่ง (2551) ที่สำรวจเกี่ยวกับประเด็นของ “ความเป็นชาติ” ในแบบเรียนภาษาไทยโดยแบ่งออกเป็น 5 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 แบบเรียนรวมชาติ ในสมัย พ.ศ. 2414 - 2461 ยุคที่ 2 แบบเรียนยุคชาติผู้ดี พ.ศ. 2464 - 2474 ยุคที่ 3 แบบเรียนยุคประชาธิปไตย พ.ศ. 2475 - 2502 ยุคที่ 4 แบบเรียนยุคชาติสถาบัน

พ.ศ. 2503 - 2521 และ ยุคที่ 5 แบบเรียนยุคหมู่บ้านในอุดมคติ พ.ศ. 2522 - 2533 ทำให้เห็นว่าแบบเรียนล้วนเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น ประเด็นเกี่ยวกับ “ความเป็นชาติ” นั้น สามารถถูกปรับแต่งได้ ให้เป็นไปตามเป้าหมาย หรือ อุดมคติทางการเมืองในแต่ละยุคสมัย แบบเรียนจึงมีส่วนในการ “ตบแต่ง” และ “หล่อหลอม” อุดมการณ์ของคนในชาติมาโดยตลอด เพื่อรับใช้อุดมการณ์ทางการเมืองมาตลอด 140 ปี และปรากฏการณ์ทางสังคมหลายอย่างย่อมเป็นผลมาจากแบบเรียนในวัยเด็กอยู่ไม่น้อย ดังนั้นคนในชาติทุกคนจึงเป็นผลผลิตของแบบเรียนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งนุชจรี ใจเก่ง (2551) นำมาวิเคราะห์ได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้เห็นพัฒนาการของแบบเรียนที่ตอบสนองต่อกลุ่มผู้มีอำนาจทางสังคม มักใช้เป็นเครื่องมือหล่อหลอมคนในชาติให้เป็นไปตามทิศทางที่รัฐต้องการ ได้อย่างเป็นธรรมชาติ

งานที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งคืองานวิจัยเรื่อง *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 - 2544* ของ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) จากผลการศึกษาพบกลวิธีทางภาษา 15 กลวิธี เช่น การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้ประโยคแสดงเหตุผล การใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน ฯลฯ ส่วนวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมพบว่า หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตขึ้นโดยการควบคุมของหน่วยงานด้านการศึกษาของรัฐ ถ้ายทอดโดยครูผู้สอน ผู้เรียน แบบเรียนจึงเปรียบเสมือนวาทกรรมที่มีสถาบันรับรองได้รับการตีความในฐานะความรู้ที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ และเหมาะสม อุดมการณ์ในหนังสือเรียนจึงสามารถส่งผลต่อสังคมได้ในวงกว้าง

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแบบเรียนข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีงานวิจัยจำนวนมาก ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชาตินิยมการกล่อมเกลาโดยรัฐ และอัตลักษณ์วิถีความคิดของคนไทย ดังนั้นแบบเรียนจึงอยู่ในฐานะการสื่อสารทางสังคม และหยิบยื่นมโนทัศน์สำเร็จรูปให้กับนักเรียนเพราะการศึกษาเป็นเงื่อนไขสำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย โดยรัฐจัดผ่านการศึกษาภาคบังคับ

อย่างไรก็ตามการศึกษา “ความเป็นไทย” ในแบบเรียนภาษาไทยตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นประถมศึกษา ปีพุทธศักราช 2551 นั้นยังไม่มีผู้ศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับประเด็น “ความเป็นไทย” ดังกล่าว ดังนั้นจึงเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษามีความสนใจเป็นอันมาก

2.3.3 งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับวาทกรรม

1) งานวิจัยที่ใช้แนวคิดวาทกรรมและวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

เริ่มจากงานวิจัย ที่โดดเด่นและทำให้กรอบคิดทางวาทกรรมคมชัดขึ้นคือ งานวิจัยที่นำแนวคิดวาทกรรมมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านสื่อโฆษณา คือ *วาทกรรมสื่อโฆษณาการ*

ท่องเที่ยว : ภาพแทน ตัวตน และสังคมไทย ของสรณียังวงศ์เบ็ญสัจจ์ (2544) ทำให้เห็นว่า วาทกรรมสื่อ โฆษณานั้น มีรหัสทางสังคม กล่าวคือ วัฒนธรรมได้สะท้อนภาพลักษณ์ และมายาคติ รวมไปถึงความ เชื่อ โดยได้นำอุดมการณ์เหล่านั้น มาสร้างความหมายใหม่ในรูปสัญลักษณ์ ดังนั้นสื่อ โฆษณานี้ จึงมี ลักษณะเป็นวาทกรรม เพราะ ได้สร้างความหมาย รวมทั้งใช้อำนาจกำกับ ชี้นำสังคม และเปิดเผย อุดมการณ์บางอย่างในขณะเดียวกันก็ปิดบังซ่อนเร้นปัญหาบางประการของสังคมโดยกระบวนการทำ ให้เป็น “ธรรมชาติ” ทำให้ไม่เกิดการสำรวจตรวจสอบหรือปราศจากการตั้งคำถาม

นอกจากการศึกษาวาทกรรมในรูปแบบของงานวิจัย และวิทยานิพนธ์แล้ว ยังมีหนังสือที่ ใช้แนวคิดวาทกรรมของมิเชล ฟูโกต์ มาวิเคราะห์สังคมได้อย่างเด่นชัดคือ *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น* (2545) ของไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร ทำให้เห็น ว่าอารยะทางตะวันตกที่ใช้ “การพัฒนา” เป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ทำให้ “การพัฒนา” กลาย สภาพเป็นเรื่องธรรมดา โดยใช้สถาบัน องค์กร และหน่วยงานทำหน้าที่ให้คำแนะนำในการปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของประเทศที่ถูกเรียกว่า “ด้อยพัฒนา” ให้เป็น “ประเทศที่พัฒนา แล้ว” เหมือนประเทศตะวันตก อีกทั้งยังจัดระเบียบด้วยการเบี่ยงเบนปัญหาความยากจนเป็นเรื่องส่วน บุคคล นำไปสู่การลดทอนวิถีแก้ปัญหจากระดับทางสังคมการเมือง ผู้เรื่องของเทคนิควิทยาการอย่าง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประเทศตะวันตกยังกีดกันประเทศ “ด้อยพัฒนา” ออกจากกระบวนการ สร้าง “ความรู้” และ “ความจริง” ด้านการพัฒนา ด้วยการไม่ยอมรับสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ จึงด้อยกว่าประเทศตะวันตก และมีการเชื่อมโยงประเทศ พัฒนากับประเทศ “ด้อยพัฒนา” เข้าด้วยกันผ่านระบบทุนนิยม เทคนิควิทยาการสมัยใหม่ และระบบ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ทำให้รัฐของประเทศ “ด้อยพัฒนา” เชื่อมโยงการสร้างชาติ และความมั่นคงของ ชาติเข้ากับการพัฒนา พร้อมทั้งปิดกั้นการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาของประชาชน

นอกจากนี้ยังมีหนังสือเรื่อง *มองสังคมผ่านวาทกรรม* ของกฤษฎาวรรณ หงส์ลัดดารมภ์ และคณะ (2549) ที่นำแนวคิดวาทกรรมมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น บทความเรื่อง วาท กรรมเกี่ยวกับภาคใต้และความรุนแรงของสังคมไทย ที่นำสื่อหนังสือพิมพ์และสื่อประเภทรายการวิทยุ ของรัฐบาลมาใช้วิเคราะห์วาทกรรมจนพบว่ารัฐได้สร้างวาทกรรมเพื่อควบคุมจัดการปัญหาภาคใต้ โดยการใช้นโยบายผสมกลมกลืนคนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยเพื่อสร้างความสมานฉันท์ และ ลดทอนปัญหาความรุนแรงในภาคใต้ให้เป็นปัญหาเล็กที่ควบคุมได้ และสื่อสิ่งพิมพ์ยังสร้างวาทกรรม กำหนดคำเรียกคนไทยเชื้อสายมาเลย์จากมุมมองของส่วนกลาง เช่น โจไรใต้ หรือกลุ่มผู้ก่อความไม่ สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น จึงทำให้ภาพแทนของกลุ่มบุคคลนี้ เป็นภาพแทนที่น่ากลัว และส่งผลให้ภาคใต้เป็นสถานที่ที่อันตรายในประเทศไทย

อีกทั้งยังมีวิทยานิพนธ์ที่นำวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ มาวิเคราะห์มิติทางสังคมได้อย่างน่าสนใจอีกเล่มหนึ่งคือ การศึกษาวาทกรรมเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอดส์ในสังคมไทยตามแนวปฏิสัมพันธ์วิเคราะห์ ของ จันทิมา เอี่ยมานนท์ (2549) พบว่าการศึกษานี้เป็นการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์ตามทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ รวมถึงศึกษาภาคปฏิบัติการของวาทกรรมผ่านตัวบท พบว่าวาทกรรมเอดส์ในช่วงทศวรรษแรกมีจุดประสงค์เพื่อควบคุมป้องกันในแง่การแพร่ระบาด ให้ภาพว่าโรคเอดส์เป็นปัญหาทางสาธารณสุข จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการทางสาธารณสุขเข้ามาจัดการผ่านภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐหลายรูปแบบยังผลให้ผู้ป่วยเอดส์เป็นภาพแทนของความน่ากลัวและอันตราย ผลที่ตามมาคือ วิถีชีวิตของผู้ติดเชื้อนอกจากจะทรมาณด้วยโรคแล้วยังอยู่ท่ามกลางวาทกรรมโรคเอดส์ที่ซ่อนทับกับวาทกรรมการรักษาแบบอื่นๆ รวมทั้งถูกทำให้“ไร้อำนาจ”อย่างสิ้นเชิงในฐานะ “ผู้ป่วย” และเมื่อผู้ติดเชื้อเอดส์มาอยู่ที่โครงการดูแลผู้ติดเชื้อเอดส์ยังคงอยู่ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่โครงการกำหนดไว้ นอกจากต้องปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ในลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันแล้ว ยังพบการแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ติดเชื้อเอดส์ด้วยกันเอง ว่ามีการใช้วาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาหรือการแก้ปัญหาโรคเอดส์อีกด้วย

2) งานวิจัยที่ใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์วรรณกรรม

วิทยานิพนธ์ที่นำนวนิยาย เรื่องสั้นและกวีนิพนธ์มาวิเคราะห์แนววาทกรรม เพื่อแสดงให้เห็นอุดมการณ์สังคมเกี่ยวกับผู้หญิง คือ เรื่องภาพเสนอผู้หญิงในวรรณกรรมไทยในช่วงทศวรรษ 2530: การวิเคราะห์โยงใยกับประเด็นทางสังคม ของเสนาะ เจริญพร(2546) ผลการศึกษาพบว่าภาพเสนอผู้หญิงในตัวบทที่นำมาวิเคราะห์ มีลักษณะซับซ้อนย้อนแย้งในตัวเองเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความขัดแย้งกันเองระหว่างแรงกระตุ้นความก้าวหน้าที่กับแรงกดขี่เพื่อให้ผู้หญิงเหล่านั้นกลับคืนสู่ความเป็นกุลสตรีและความเป็นเมียและแม่ที่ดี แต่เมื่อพิจารณาวรรณกรรมอย่างเชื่อมโยงกับวาทกรรมและปฏิบัติการทางสังคมที่เกี่ยวข้องแล้ว จึงพบว่าน้ำหนักของภาพเสนอผู้หญิงในวรรณกรรมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวอ่อนแออยู่ที่ความเป็นกุลสตรีและความเป็นเมียและแม่ที่ดี ดังนั้นวาทกรรมกระแสหลักที่กำกับควบคุมภาพเสนอเหล่านี้ แท้จริงแล้วเป็น “วาทกรรมแบบปิตาธิปไตย” และยังทำให้เห็นว่า ภาพผู้หญิงก้าวหน้านั้น ถูกทำให้มีลักษณะเกินจริงเพื่อให้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มีมูลค่าสำหรับระบบทุนนิยมเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะดังกล่าวข้างต้น มีความคล้ายคลึงกับวิทยานิพนธ์เรื่องวาทกรรมของ มิเชลฟูโกต์ต่อสถานภาพและบทบาทสตรีไทยตามที่น่าเสนอในนวนิยายของคุณหญิงวิมลศิริ ไพบุลย์ ของวศินี สุทธิวิภากร (2552) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาสถานภาพและบทบาทสตรีไทยตามที่น่าเสนอในนวนิยายของคุณหญิงวิมลศิริ ไพบุลย์ ว่ามีความเกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ในสังคมได้แก่มิติครอบครัวมิติสังคมและมิติการเมืองเพื่อสะท้อนหรือเรียกร้องความเสมอภาคทางเพศ อีกทั้งมุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทสตรีผ่านตัวบทนวนิยายว่ามีความ

เชื่อมโยงกับวาทกรรมอำนาจความรู้ความจริงและปฏิบัติการทางสังคมอย่างไรงานวิจัยนี้ใช้กรอบการวิเคราะห์วาทกรรมเป็นเกณฑ์ในการศึกษาแบบแผนและกฎเกณฑ์ของตัวบทนวนิยายผ่านทฤษฎีวาทกรรมของมิเชลฟูโกต์ค้นหาความสัมพันธ์ของตัวบทที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายของสถาบันปฏิบัติการทางสังคมและความเชื่อในสังคมไทยพบว่าตัวบทนวนิยายเหล่านี้เป็นกระบวนการทางวาทกรรมที่เชื่อมโยงกับกรอบความรู้ความเข้าใจของผู้แต่งนวนิยายที่อิงอยู่กับโครงสร้างสังคมแบบปีตาธิปไตย โดยได้จัดวางตำแหน่งสตรีให้อยู่ภายใต้แรงกระทำ 2 ทางที่ซับซ้อนกล่าวคือในด้านหนึ่งสตรีถูกประกอบสร้างให้มีความก้าวหน้าเทียบเท่าบุรุษแต่อีกด้านหนึ่งสตรีกลับถูกคาดหวังให้สานต่อคุณสมบัติความเป็นแม่และเมียที่ดีต่อไปแรงขับเกี่ยวกันดังกล่าวสุดท้ายตกอยู่ในบริบทที่มีบรรทัดฐานทางสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่อยู่นั่นเอง ภาพเสนอสตรีของคุณหญิงวิมล (2552) จึงตกย้ำแบบฉบับเฉพาะของสตรีตามวิธีคิดแบบ “ปีตาธิปไตย” ไม่ได้สร้างวาทกรรมสตรีนิยมอย่างที่คนในสังคมเข้าใจกัน แท้จริงแล้วสตรียังอยู่ในบริบทสังคมที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือกว่า เหมือนกับข้อสรุปงานวิจัยของเสนาะ เจริญพร (2546) นั่นเอง

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่นำวรรณกรรมมาวิเคราะห์โดยใช้กรอบคิดวาทกรรมเพื่อให้เห็นอุดมการณ์โดยรัฐที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมอีกเล่มหนึ่งคือ *หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยที่ได้รับรางวัลการวิเคราะห์เชิงวรรณกรรม และวาทกรรม* ของสรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ (2547) ผลการศึกษาพบว่า หนังสือนิทานภาพมีการประกอบสร้างและแฝงเร้นความหมายและอุดมการณ์สังคมหลายประการ ได้แก่ การจัดลำดับชั้น เพศสภาพ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก เพศชายกับเพศหญิง ชนชั้นสูง กับชนชั้นล่าง รัฐกับราษฎร์ ตลอดจนระหว่าง “ความเป็นไทย” กับ “ความเป็นฝรั่ง” ในยุคโลกาภิวัตน์ จุดที่น่าสนใจคือปฏิบัติการทางภาษา ผ่านการเลือกคำ คำเชื่อม คำผูกประโยค ขนบการใช้ภาพ รวมไปถึงการใช้ความเป็นเรื่องเล่าเรื่องแต่ง เพื่อบังคับกลบเกลื่อนอุดมการณ์ดังกล่าว อีกทั้งพบว่า หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็ก ยังทำหน้าที่สร้างตัวตนและผลิตสร้างให้เยาวชน (ผู้อ่าน) คนชนชั้นกลางให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่รู้หน้าที่พลเมืองของตนเอง และตามการรับรู้ของคนสังคมไทย รวมทั้งรู้วิธีการปฏิบัติตนตามที่รัฐต้องการ โดยการกำหนด ควบคุม และสืบทอดต่อไป

งานวิทยานิพนธ์ทางวรรณกรรมที่ใช้กรอบคิดวาทกรรมมาวิเคราะห์อีกชิ้นหนึ่งที่ที่น่าสนใจคือ *ภาพสะท้อนสังคมในนวนิยายของโบทันตามแนววาทกรรมวิเคราะห์* ของ ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ (2548) การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมจากนวนิยายของโบทันที่ในช่วงปี พ.ศ. 2535 - 2540 การวิเคราะห์วาทกรรมนั้น พิจารณาจากการเดินเรื่องจากตัวละครจากบทสนทนา และโครงเรื่องผ่านคำและประโยค โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคม 5 ด้านคือภาพสะท้อนด้านเศรษฐกิจรอบรั้วการศึกษาชีวิตความเป็นอยู่และปัญหาสังคมผลการวิจัยพบว่าเป็น ภาพสะท้อนของ

ชนชั้นกลางในสังคมเมืองหลวงภายใต้เศรษฐกิจฟองสบู่ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานการบริโภคเพื่อยกระดับฐานะทางสังคมนอกจากนี้สถานภาพของชนชั้นกลางยังเกี่ยวข้องกับสภาวะครอบครัวซึ่งเป็นปัจจัยที่กำหนดระดับการศึกษาอาชีพและวิถีชีวิตของคนในสังคมให้แตกต่างกันตามค่านิยมอันเกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปรับใช้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลังจากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตดั้งเดิมให้ทันสมัยและแสดงออกทางพฤติกรรมด้วยการใช้ชีวิตอย่างฟุ้งเพื่อไม่มีการวางแผนตามแนวทางที่ถูกต้องก่อให้เกิดผลกระทบตามมาคือการเกิดปัญหาสังคมที่เป็นผลสะท้อนมาจากการกระทำของคนในสังคม

ส่วนวิทยานิพนธ์ เรื่อง *วาทกรรมการเมืองในงานวรรณกรรมของ เสกสรรค์ประเสริฐกุล* ของบัณฑิต ทิพย์เดช (2553) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษาลักษณะวาทกรรมการเมืองและอุดมการณ์โดยมองงานวรรณกรรมหรือตัวบทในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมรูปแบบหนึ่ง ซึ่งผู้ประพันธ์มีอำนาจในการสร้างนำเสนอ หรือปิดกั้นอุดมการณ์บางอย่าง งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ เพื่อให้เห็นว่าตัวบทดังกล่าวเป็นเพียงการประกอบขึ้นของสัญญาณ ที่ต้องการตอบย้าและผลิตซ้ำอุดมการณ์ชุดหนึ่ง โดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการนำเสนอ เพื่อดำรงไว้ซึ่งอำนาจ หรือเพื่อสร้างความชอบธรรมในการขยายเครือข่ายของอำนาจ และผลการศึกษา ได้สะท้อนความทุกข์ยากของชนชั้นล่างจำนวนมากที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมในสังคม อันเป็นลักษณะวาทกรรมการเมืองที่ว่าด้วยเรื่องของการถูกเอารัดเอาเปรียบ และการลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ยังพบว่ามีอุดมการณ์ 3 รูปแบบที่แฝงอยู่ในตัวบท ได้แก่ อุดมการณ์อำนาจนิยม อุดมการณ์ความรุนแรง และอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ อุดมการณ์ทั้ง 3 ได้เคลือบแฝงมากับวาทกรรมถูกเอารัดเอาเปรียบ การลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนวาทกรรมประชาธิปไตยและวาทกรรมคอมมิวนิสต์ เพื่อบอกอย่างเป็นนัยว่า เสกสรรค์ประเสริฐกุล ต้องการเชิดชูวีรกรรมของตนเองในฐานะวีรบุรุษที่ไม่เคยยอมแพ้

จากการที่ผู้ศึกษาได้พิจารณา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมที่นำมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมและบริบททางสังคม อาทิ การเมือง สถานภาพและบทบาทของสิทธิสตรี วาทวิทยาที่ปรากฏ ตัวบทของวรรณกรรม หรือ ถ้อยคำข้อความต่างๆ เห็นได้ว่าชุดวาทกรรมดังกล่าวข้างต้น ล้วนอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่รัฐสร้างขึ้นให้เป็นกระแสหลักของสังคมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของรัฐ ดังนั้นผู้ศึกษา จึงมีความสนใจที่จะศึกษาประเด็นเกี่ยวกับปฏิบัติการทางวาทกรรมของ “ความเป็นไทย” ที่ส่งผ่านในแบบเรียนภาษาไทยในฐานะวาทกรรมประเภทหนึ่งว่ามีเนื้อหาและมีกระบวนการสร้างอย่างไร